

LIETUVOS VARDŲ KILMĖ*

K. KUZAVINIS

Lietuvos vardo kilmė yra svarbi, lig šiol neišspręsta problema. Neseniai doc. S. Tarvydas, apžvelgęs Lietuvos vardo istorijos ir etimologijos dalykus, rašė: „Lietuvos vardo kilmė nėra visiškai aiški. Apie ją teturime tik keletą hipotezių. Vadinasi, ši klausimą dar reikia gerokai patyrinėti“¹.

Šiandien iš visų Lietuvos vardo kilmės aiškinimų mokslinės reikšmės teturi tik tie, kurie Lietuvos vardą siejo su giminingais, bendrašakniais žodžiais. Pradėjus nuo seniai žinomo spėjimo, kad Lietuvos vardas esąs kilęs iš daiktavardžio *lietus*, buvo prieita prie tolimesniojo jo giminaičio lotynų *litus*, *litoris* „jūros krantas, pajūris, t.y. vandens užliejama pakrantės dalis“². Maždaug prieš trisdešimt metų Kauno universiteto kalbininkai lituanistai pradėjo skelbti (paskaitų klausytojų liudijimu), kad Lietuvos vardas esąs kilęs iš upėvardžio *Leitė* „Rusnės intakas“, susijusio su veiksmožodžiu *lieti*, *lieja*, *liejo*. Tų paskaitų klausytojas S. Tarvydas šitokį aiškinimą išdėstė savo knygoje „Lietuvos vietovardžiai“ (p. 22). Plačiai atskleidęs Lietuvos vardo ryšį su upėvardžiu *Leitė*, *Leita*, prof. J. Otrėbskis³ pridėjo dar daugiau giminiškų žodžių, pvz., **Lyta*, **Lytežeris*, akad. J. Balčikonis — *Lyda*⁴. Nors nė viena iš tų hipotezių nepateikė tiesioginio Lietuvos etimono, bet visos jos yra svarbios ir reikšmingos, nes veda teisingu keliu, vis arčiau ir arčiau prie betarpiško Lietuvos vardo pirtako, prie tiesioginio etimono.

* Svarbiausios šio straipsnio mintys autoriaus buvo išdėstytos pranešime „Lietuvos vardo kilmės klausimu“, skaitytame XIII Respublikiniam dialektologų pasitarimui, vykusiam Vilniuje 1963.XI.29; glausta forma paskelbtos str. „Iš kur kilęs kraštavardis Lietuva“, žurn.: „Mokslas ir gyvenimas“, 1964, Nr. 4.

¹ S. T a r v y d a s, Lietuvos vietovardžiai, Vilnius, 1958, p. 22.

² A. W a l d e, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1910, p. 436; E. F r a e n k e l, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955 tt., p. 368—369; M. V a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, t. 2, Heidelberg, 1955, p. 46.

³ J. O t r e b s k i, Baltisch-Slawische Miscellen, „Lingua Posnaniensis“, t. 9, Poznan, 1963, p. 117.

⁴ Žr. J. O t r e b s k i, Über die Vervollkommung der Forschungsmethoden, „Lingua Posnaniensis“, t. 9, p. 27.

Nemaža pastangų Lietuvos vardo kilmei aiškinti parodė lenkų kalbininkas J. Otrebskis⁵, be ko kita paskelbęs hipotezę, kad tą pačią šaknį, kaip *Lietuva*, *Leitė*, turįs ir *Alytus*, kad senovėje (panašiai kaip Lenkijos upė Varta) Nemunas turėjęs ne vieną vardą, kad antrasis jo vardas buvęs **Leita*, **Lieta*, iš kurio ir atsiradęs *Alytaus* pavadinimas. Liet. **Alyta* || rus. Олита, еса, kilęs pagal rusišką transpoziciją iš liet. **Leitā*. Pagal Otrebskį, Олита есаš priešdėlinis vedinys, kurio priešdėlis *o-* galėjęs atsirasti kaip klaidingos dekompozicijos padaras iš tokių pasakymų: **ко-Литѣ*, **во-Литѣ*, **до-Литы*. Po to forma Олита, Otrebskio nuomone, patekusi tarp lietuvių, o šie iš jos pasidarę *Alytaus* pavadinimą. Šitokią hipotezę J. Otrebskis toliau plėtoja naujausiame savo straipsnyje „Baltisch—Slawische Miscellen“⁶, rašydamas: „Die am Nemunas gelegene Stadt *Alytus* trägt im Polnischen und Weissrussischen den Namen *Olita*, der auf lit. **Lyta*, eigentlich 'Fluss' (zu *lieti* 'giessen') zurückgeht. Der Unterschied zwischen beiden Namenformen bezieht sich auch auf die Bedeutung: **Lyta* bezeichnete ursprünglich nur den Fluss, wohl einen kleinen Nebenfluss oder einen Arm des Nemunas, und erst nachher auch die hier gelegene Siedlung, wogegen *A-lytus* vom Anfang an nur als Name dieser Siedlung fungierte. Wahrscheinlich war *Olita* vor Jahrhunderten ein russischer Stützpunkt, ähnlich wie die etwas südlicher am Nemunas gelegene Siedlung *Gorod(b)no* = poln. *Grodno*. In der Sprache der dort ansässigen russischen Slawen war die Verbindung **võ-Litě* 'in Lita' oft im Gebrauch. Sie wurde natürlich mit der gleich oft gebrauchten Verbindung **do Lity* 'nach Lita' assoziiert. Als nun später die Präposition *võ* im Russischen in zwei Formen, *w* und *wo*, aufzutreten begann, sprach man nicht nur **w Litě*, sondern auch **wo-Litě*. Die letztgenannte Verbindung wurde nun später als **w-Olitě* aufgefasst. So erklärt sich die Variante *Olita* = lit. **Alyta*. Der heutzutage allein im Gebrauch befindliche lit. Name *Alytus* ist eine Neubildung; man bildete ihn z. B. nach dem Verhältnis *Vilnia*: *Vilnius*. — Zum Schluss füge ich hinzu, dass die oben angeführte, erschlossene Form **Lyta* vielleicht in poln. *Lit-jezioro* = lit. **Lyt-ežeris*, dem Namen eines Sees südlich von Porzecze, enthalten ist“⁷. J. Otrebskio hipotezėje, visų pirma, tebėra neįrodytas Lietuvos vardo ryšys su neva buvusiu kitionišku Nemuno vardu ar su kažkokiu iki šiol dar nežinomu Nemuno intaku ar atšaka, antra, klaidingai etimologizuojamas *Alytaus* pavadinimas, neteisingai jį suskaidžius morfemomis, visiškai dirbtinai atplėšus nuo lietuviškos vardyno medžiagos ir tuo pažeidus bendruosius onomastikos etimologizavimo reikalavimus. O iš tikrųjų *Alytus* yra senas lietuviškas žodis, turintis bendrą šaknį *al-* su tokiais vardais kaip: *Alovė*, *Alaušas*, *Aluona*, *Aluotis*, *Alsėdžiai* ir kt., ką labai teisingai pastebėjo Bronius Savukynas⁷. *Al-ytus* < **Al-yta* (XVI a. šaltinių *Olita*; pavardė *Al-ytà*); dėl priesagos plg. *Ap-ytà* „Gaujos intakas, Dieveniškės“. Toponimas *Alytus* (**Alyta*) yra kilęs iš hidronimo **Alyta* (plg. *Alytupis* „Nemuno intakas“ pagal santykį *Lata* ir *Latupis*, *Leita* ir *Leitupalis*, **Daina* ir *Dainupis*). Vandenvardis **Alyta* (*Alytupis*) turi

⁵ J. O t r e b s k i, Lietuva, žurn.: Beiträge zur Namenforschung, Heidelberg, 1958. Heft 9. p. 116—118.

J. O t r e b s k i, Gramatyka języka litewskiego, t. 1, Warszawa, 1958, p. 4—6.

⁶ „Lingua Posnaniensis“, t. 9, p. 117.

⁷ B. S a v u k y n a s, Ežerų vardai, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 3, Vilnius, 1960, p. 294, 295.

šaknį *al-*, kuri sutinkama gausiuose baltų hidronimuose, pvz.: *Alÿs* „ežeras, Širvintos“, *Alejà* „Viešintos intakas, Subačius“, *Alēja* „Virčiuvio intakas, Joniškis“, *Alantà* „Virintos intakas, Alanta; Nevėžio intakas, Vadokliai“, *Ālantas* „Minijos intakas, Kartena“, *Alaušà* „Šventosios intakas, Užpaliai“, *Alaušai* „ežeras, Balninkai“, *Ālaušas* „ežeras, Daugailiai; ežeras, Svėdasai“, *Alangà* „Jūros intakas, Tauragė“, *Ālmé* „Dubysos intakas, Šiluva“, *Ālmenas* „ežeras, Linkmenys“, *Almajà* „Srovės intakas, Linkmenys“, *Ālmajas* „ežeras, Linkmenys“ ir kt., ir susijusi su *alėti* „bėgti, tekėti, varvėti“, *almėti* „sunktis pamažu, tekėti be sustojimo, varvėti, pūliuoti“⁸, iš kurių kilę ir tokie daiktavardžiai, kaip *alūs*⁹ „toks gėrimas“, *almuõ* „pūliai“, *almė* „lavono skystimas; kraujo vanduo“; plg. dar latvių *alots*, *avots* „šaltinis“, o taip pat latvių hidronimus ir toponimus, pvz.: *Ala* „upė“, *Alas* „laukas“, *Alauksts* „ežeras“ ir t.t.¹⁰ Šaknis *al-* yra labai sena, ji sutinkama įvairių Europos vietų hidronimuose, kurie, H. Kraės nuomone, priklauso senajam indoeuropietiškam Europos hidronimijos sluoksniui¹¹. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad net Kaukaze sen. graikų tekstų minimas Tereko intakas *Alontas* (plg. liet. *Alantas*, italų *Alento* ir kt.) esąs indoeuropietiškas ir rodąs senus indoeuropiečių buvimo Kaukaze pėdsakus¹².

Naują Lietuvos vardo etimologiją bando pateikti J. Ochmanskis savo straipsnyje „Noms des terres lituanienes au XIIIe siècle – Lituanie, Nalszczany et Dzia-woltwa“.¹³ Ochmansko nuomone, Lietuvos vardas galėtų būti susijęs su *Latavos* upės, ties Andrioniškiu įtekančios į Šventąją, pavadinimu, kuris XIII a. istoriniuose šaltiniuose¹⁴ pateikiamas formomis *Lettawia*, *Lettowia*. Nors ir pastebėdamas, kad tokiam Lietuvos vardo kilmės aiškinimui prieštarauja istoriniai faktai, autorius vis tik laiko galimu Lietuvos vardą kildinti iš *Latavos* upėvardžio: „Evidemment, la petite rivière Latava – Lettowia n’avait pas pu donner le nom à toute la terre lituanienne d’autant moins qu’elle ne passe pas par le territoire de l’ancienne Lituanie, mais elle pourrait confirmer la thèse que la forme Lietuva à été forgée du nom de cette rivière“¹⁵.

Dėl to pirmiausia pastebėtina, kad tą dalyką, jog XIII a. minimųjų dokumentų upė *Lettawia*, *Lettowia* yra ta pati dabartinė *Latava*, žinojo jau K. Būga, kuris rašė:

⁸ Plg. K. Būga, Rinktiniai raštai, t. 3, Vilnius, 1961, p. 393, 414; A. Vanagas, Dėl kai kurių Lietuvos miestų vardų etimologijų, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 6, Vilnius, 1963, p. 331.

⁹ Žodis *alūs* nebegali toliau būti laikomas germanišku skoliniu, nes tam nėra pakankamo pamato; greičiausiai, jis susidarė iš veiksmažodžio šaknies *al-* (plg. *alėti*) ir pradžioje buvo būdvardis, o tik vėliau sudaiktavardėjo; plg. darybinį santykį: *tekėti*||*tekùs*, *kalbėti*||*kalbùs*, *kabėti*||*kabùs*, *kerėti*||*kerùs*.

¹⁰ J. Endzeliņš, Latvijas PSR vietvārdi, t. 1, Rīgā, 1956, p. 18 tt.

¹¹ Zr. H. Krahe, Die Gewässernamen im alten Illyrien, „Beiträge zur Namenforschung“, Heidelberg, 1963, Heft 1, p. 1–19; Heft 2, p. 113–124 (su ten pateikiamomis nuorodomis į ankstesnius jo straipsnius); H. Krahe, Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie, Wiesbaden, 1963.

¹² Plg. Т. Дегтерева, Пути развития современной лингвистики, т. 2, Москва, 1962, стр. 119.

¹³ „Lingua Posnaniensis“, t. 9, p. 169–174.

¹⁴ Zr. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, Bd. 1, Reval, 1853, p. 461–464.

¹⁵ „Lingua Posnaniensis“, t. 9, p. 171.

„...dokumentuose vadinamoji *Lettawia*, *Lettowia* yra tai Anykščių parapijos *Lata-và*¹⁶, tačiau, būdamas labai geras lietuvių kalbos istorikas ir dialektologas, *Latavos* (**Letavos*) upėvardžio nesiejo su Lietuvos vardu. Nors istorinių šaltinių pateikiamos kraštavardžio *Lietuva* lotynizuotos formos *Lettawia*, *Lettowia* visiškai sutampa su istorinių šaltinių minimomis *Latavos* upės vardo formomis *Lettawia*, *Lettowia*, tačiau lingvistinė analizė rodo, kad šitas sutapimas tėra formalus raidos rezultatas, nes upėvardžio ir kraštavardžio šaknys yra skirtingos kilmės. Upėvardžio *le-* iš prigimties yra trumpas ir tegali santykiauti tik su trumpaisiais *lo-*, *la-* (plg. *letekas* ir *latakas*)¹⁷, be to, čia dar pridurtina, kad pagal aukštaičių rytiečių tarmės fonetinius dėsnius (kietinant *l*) *le-* gali virsti *la-*, pvz., *ledas* duoda *ladas*. Turint visa tai omenyje, suprantamas ir žodžio formų **Letava* (*Lettawia*, *Lettowia*) ir *Latava* santykis¹⁸. Upėvardžio *le-* (**Letava*), santykiaujantis vienu ar kitu būdu su upėvardžio *la-* (*Latava*), jokių būdu negali atliepti dabartinės literatūrinės kalbos *lie-* (*Lietuva*). Vadinas, dėl to kraštavardis *Lietuva* (tarm. *Lėtuva*, *Letuva*) negali būti nei gretinamas su upėvardžiu *Latava* (**Letava*), nei iš jo kildinamas. Be to, tokiam kildinimui, kaip teisingai pastebi J. Ochmanskis, prieštarauja istoriniai faktai.

Tuo būdu, nežiūrint, kad kraštavardžio *Lietuva* kilmę aiškinančios hipotezės nurodo nemaža giminiškų žodžių ir net tos pačios šaknies upėvardį *Leitė*, problemos galutinai išspręsti negali, nes nepateikia tiesioginio kraštavardžio *Lietuva* etimono.

* * *

Norėdami išaiškinti seno Lietuvos vardo kilmę, pirmiausia kreipiamės į istorijos mokslą, kuris nustatė, kad IX–XII a. lietuvių gyvenamoje teritorijoje sudarė valstybinio pobūdžio junginiai, pusiau feodalinės kunigaikštystės, vadinamos žemės. Viena tokia kunigaikštystė-žemė buvo susiklosčiusi prie Nemuno vidupio, Merkio, Neries, Širvintos ir Šventosios (žemupys) upių, šiaurėje ribojosi su Deltuvos žeme ir buvo vadinama Lietuvos vardu¹⁹.

Turėdami omenyje, kad bendra baltų (resp. indoeuropiečių) etnonimikos darbos tendencija yra išreiškiaama tokiu modeliu:

hidronimas → kraštavardis → etnonimas,

kraštavardžio *Lietuva* pirtako, tos pačios šaknies upėvardžio, ir turime pirmiausia ieškoti tos senosios Lietuvos žemės (kunigaikštystės) teritorijoje. Tokia bendrašaknė upė, mūsų nuomone, toje teritorijoje yra. Tai dešinysis Neries intakas, ištekančias iš *L i e t a u k o s* raisto, tekantis pro Kreižionių, Karveliškų, Perelozų, Vyšniaulaukio kaimus ir ties Arnotiškėmis įsiliejantis į Nerį. Įdomu dar ir tai, kad mūsų upė teka ne per toliausiai nuo Kernavės, to garsaus senovės lietuvių centro, kurį archeologas P. Tarasenka pavadino Lietuvos Troja. Šio Neries intako pavadinini-

¹⁶ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. 1, Vilnius, 1958, p. 132.

¹⁷ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. 1, p. 456–457.

¹⁸ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. 1, p. 457.

¹⁹ Lietuvos TSR istorija, t. 1, red. K. Jablonskis, J. Jurginis, J. Žiugžda (vyriaus. redaktorius), Vilnius, 1957, p. 63–65, su ten įklijuotu žemėlapiu, apytikriai nurodančiu tos žemės ribas.

mą pateikia Lietuvos TSR Mokslų Akademijos leidiniai, kuriuose įrašyta: *Letava*²⁰, *Lietauka*²¹.

Apkeliavęs tos upės apylinkes ir vietoje apklausęs daug paupio gyventojų, patyriau, kad liaudies šnekamąja kalba ši upė dabar vadinama taip: *Letauka* arba *Letāvka* (visu paupiu) ir *Litāvka* (kai kurie Perelozų kaimo gyventojai senbuviai rusai).

Visi trys upėvardžio variantai yra dialektų hibridai, kuriuos pirmiausia reikia lingvistiškai apdoroti, pagal dėsnius atstatant į dabartinę literatūrinę kalbą.

Šita upė teka vadinamosios rytų aukštaičių pietinės tarmės plote, kur balsis *e*, atitinkantis literatūrinės kalbos nekirčiuotą *ie*, yra visada trumpas ir kur tik toks *le-* (veikiant priebalsio *l* kietinimo dėsniui) nevirsta *la-*, kuris atliepia literatūrinės kalbos *lie-*, pvz.: *letaus* (= *lietaus*). Atvirkščiai – senasis *le-*, neatliepiantis literatūrinės kalbos *lie-*, virsta *la-*, pvz., *ladas* (= *ledas*)²². Vadinasi, pagal aukštaičių rytiečių pietinės tarmės dėsnius tarmiškąjį *le-* reikia atstatyti tik į *lie-*. Šitokią atstatymą labai paremia tas faktas, kad Perelozų kaimo senbuviai rusai šią upę vadina *Litavka* (dėsningai lietuvių *lie-* rusų kalboje virsta *li-*, *Lietavka* virto *Litavka*, o *Lietuva* virto *Litva*). Tarp kitko ši upė vadinama *Litavka* ir viename pirmojo pasaulinio karo metų žemėlapyje. Tad viską sudėję be jokios abejonės į dabartinę literatūrinę lietuvių kalbą atstatome šio upėvardžio šaknį *lie-* (< **lei-*).

Senoji priesaga *-av-* gerai išsilaikė formose *Litavka*, *Letavka*; priebalsiui *v* išlikti padėjo slavų kalbų aplinka su savo specifiniais fonetiniais dėsniais. Tuo tarpu, veikiant lietuvių kalbos fonetiniam dėsniui, iš formos *Letavka* pasidarė *Letauka* (priebalsis *v* po balsio prieš kitą priebalsį virto neskiemeniniu *u*). Antroji priesaga *-ka* yra nauja, atsiradusi slavų kalbų įtakoje. Jos nelietuvišką kilmę be ko kita rodo ir dvejos tos apylinkių upėvardžių formos, pvz.: *Kamaja* ir *Kamaika*, ištekanči iš *Kamaikos* raisto, *Vėgėlė* ir *Vėgėlianka*, ištekanči iš *Vėgėliankos* raisto. Vadinasi, kaip iš *Kamajos* atsirado *Kamaika*, iš *Vėgėlės* – *Vėgėlianka*, taip iš senesniojo tarmiškojo *Letavā* išsirutuliojo naujesnis *Letāvka*, o iš jo dar naujesnis *Letáuka*. Tokių reiškinių esama ir kitose vietose, pvz.: *Linkavā* ir *Linkáuka* „Nevėžio intakas“, *Týtava* ir *Týtauka* „Lapišės intakas“, *Mėziavā* ir *Mėziaukā* „Ašmenos intakas, BTSR“, *Samavā* ir *Samáuka* „Verknės intakas“, *Drujà* ir *Drùika* „Breslaujos apylinkėse, BTSR“.

Idomu, kad upė *Letauka* yra minima jau „Słownik geograficzny“, tik visa bėda, kad dėl įsivėlusios tipiškos korektūros klaidos ji paversta *Letanka*. Kad čia iš tikrųjų turima omenyje ta pati upė, aišku iš lokalizacijos. Štai kaip atrodo jos straiptas tame žodyne:

Letanka rz., dopływ Willi z praw. strony
uchodzi poniżej Świętej²³.

²⁰ M. Lasinskas, J. Macevičius, J. Jablonskis, Lietuvos TSR upių kadastras, d. I, Vilnius, 1959, p. 179.

²¹ Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, sudarė B. Savukynas, A. Vanagas, V. Vitkauskas, K. Vosylytė, I. Ermanytė, redagavo E. Grinavėkienė (ats. redaktorė), J. Senkus, Vilnius, 1963, p. 92.

²² Plg. K. Morkūnas, Rytų aukštaičių pietinės tarmės fonetika, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. 3, Vilnius, 1960, p. 17, 41–42.

²³ Słownik geograficzny, t. 5, Warszawa, 1884, p. 180.

Šitas vardas nebuvelis iš ten pateko į K. Būgos²⁴, J. Endzelyno²⁵, E. Frenkelio²⁶ ir kitų kalbininkų darbus ir paslėpė tikrąjį tos upės vardą nuo baltistų akių. Atkreiptinas dėmesys dar į tai, kad K. Būga ir kiti, juo sekdami, upėvardį *Letanka* neteisingai laiko tos pačios šaknies žodžiu kaip *Letausas*, *Lata*, *Latupis*, *Latava*, *Latežeris*, *Latvija*, *latvis* ir kt. K. Būga čia apsiriko, pasitikėdamas „Słownik geograficzny“ ir neturėdamas po ranka minimos upės vardo, užrašyto betarpiškai iš liaudies šnekamosios kalbos. Išvada: nuo šios dienos vardą nebuvelį *Letanka* reikia išbraukti iš visų kalbinių darbų ir atitaisyti su tuo susijusias klaidas.

Taigi, tarmiškuosius hibridus *Letāvka*, *Litāvka*, *Letāuka* (<*Letava*) transponavę į dabartinę literatūrinę kalbą, gauname: Lietavà (senesnioji forma), Lietāuka (naujesnioji hibridinė gretiminė lytis)²⁷.

Tuo būdu kraštavardis *Lietuva* yra senas lietuviškas žodis, kilęs iš hidronimo *Lietava*. Vardu *Lietava* pradžioje vadinta upė (Neries intakas), vėliau tuo pačiu vardu imta vadinti ir teritorija prie tos upės (*Lietavos žemė*), kurioje ilgainiui iškilo garsūs centrai: Kernavė, Trakai, Vilnius. Šioje žemėje reikėtų ieškoti ir senosios *Vorutos*; tam reikalui atkreiptinas dėmesys į jos teritorija tekančią *Vórupe* „Pabaiskas, Raguvos k., į Žirnajų ežerą“ ir jos apylinkes. Ši žemė, esanti patogioje padėtyje, būdama prie didelių upių, turėdama didelius centrus ir tvirtoves, XIII a. pradėjo apie save jungti visas kitas lietuvių žemes į vienalytę valstybę. Tada jos vardas buvo išplėstas ir pradėtas vartoti visoms Lietuvos valstybės žemėms, visai valstybei vadinti. Vadinas, istoriniai duomenys dar labiau sutvirtina mūsų teoriją, kad kraštavardis *Lietavà*, atsiradęs dar prieš vieningos valstybės susidarymą (pirma kartą istoriniuose šaltiniuose jis minimas 1009 m.), yra kilęs nuo Neries intako, vadinto ir vadintino Lietavà.

Iš formos *Lietavà*, pakitus priesagai, išsirutuliojo forma *Lietuvà*. Iš tikrųjų, *Lietavà* ir *Lietuvà* formų skirtumas neesminis, į jas galima žiūrėti kaip į gretimines istoriškai to paties žodžio lytis. Tokių paralelizmų esama daugiau, pvz.: *Latava* ir *Latuva*, *Lankava* ir *Lankuva*, *Linkuva* ir *Linkava*, *Dotnuva* ir *Dotnava*, *Tytuva* ir *Tytava*, *Labguva* ir *Labgava*, *Dainava* ir *Dainuva*, *Vadavė* ir *Vaduva*, *Sūduva* ir *Sūdava* (plg. pr. *Sūdāvō*, istorinių šaltinių: *Sudowia*, *Sudowen*, *Sudowin*, *Sudow*, *Saudaw*, *Zudua* ir kt.²⁸), *Nadruva* ir *Nadrava*²⁹ (plg. pr. *Nadravō*, istorinių šaltinių: *Nadravia*, *Nadrowia*, *Nadraw*, *Nadrauwe*, *Nadrúa*, *Nadrue* ir kt.³⁰). Šio tipo paralelizmų turime ir bendriniuose daiktavardžiuose, pvz.: *keltava* ir *keltuva*, *ganiava* ir *ganiuva*, *baudžiava* ir *baudžiuva*. Priesaga *-uva* (bent dalyje žodžių) yra antrinė, naujesnė negu priesaga *-ava*, kuri pažįstama ne vienai indoeuropiečių kalbai,

²⁴ K. B ū g a, Rinktiniai raštai, t. 1, p. 457; t. 3, p. 629.

²⁵ J. E n d z e l ĩ n s, Latvijas PSR vietvārdi, t. 2, Rīgā, 1961, p. 266.

²⁶ E. F r a e n k e l, Litauisches etymologisches Wörterbuch, žr. po žodžiu *latvis*.

²⁷ „Lietuvos TSR upių ir ežerų vārduose“ pateiktoji gretiminė forma *Liētauka* gyvojoje liaudies kalboje nežinoma, o paimta iš vārdyno kartotekos, kur ji buvo neteisingai rekonstruota, visiškai neatsižvelgiant į tarmės dėsnius (jei šaknis būtų kirčiuota, tai tarmės atstovai ištartų sveiką *ie*; plg. tarm. *letaūs*, bet *lietu*, tuo tarpu tarmėje nėra vienos upėvardžio lyties su šaknies *ie* neužtikta). „Lietuvos TSR upių kaudastre“ pateikiamoji forma *Letava* turi tarmišką šaknį.

²⁸ K. B ū g a, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 116, 117.

²⁹ J. E n d z e l ĩ n s, Ievads baltu filologijā, Rīgā, 1945, p. 40.

³⁰ K. B ū g a, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 115.

labai gyvybinga Latvijos teritorijoje, dažnai sutinkama rytinėje ir pietinėje Lietuvos dalyje, pasitaiko (nors kiek rečiau) Žemaičiuose ir kitose Lietuvos vietose, pvz.: *Ėisrava* „Vilkos intakas, Pagėgiai“, *Knipava* „Minijos intakas, Kintai“, *Rūkavà* „ežeras, Viduklė“, *Bikava* „Jūros intakas, Vainutas“, *Bleñdžiava* „Salanto intakas, Salantai“. Forma *Lietavà* yra senesnė negu *Lietuvà*. Lietuvos vardą su senesniąja priesaga *-ava* šiandien tebeturi Zietelos (BTSR) lietuviai, sakantieji *Lietavà* „Lietuva“, ir latviai, savo liaudies šnekamąja kalba ištariantieji *Liètava* „Lietuva“.

Senovėje turėjo būti tariama dar ir trečia forma **Lietva*, kurios pėdsakus rodo įvairūs šaltiniai.

Gedimino antspaudo įrašė skaitome: „Rex Letwinorum et multorum Ruthenorum“.

1588 m. Vilniuje buvo išleista pirmoji Lietuvos poetų antologija. Didžiausias ir svarbiausias jos kūrinys Jono Radvano lotynų kalba rašyta poema „Radviliada“ (3274 eilučių) hegzometro forma pateikė Lietuvos istorijos kroniką, įausdama į ją himną Lietuvai, jos sostinei Vilniui, Kauno ir Trakų miestams, Nemuno, Neries (poemoje rašoma: *Nerys*, *Vilija*) ir Šventosios upių ir jų krantų grožiui, Šventosios upę skelbdama tyresne už gintarą (pulcherrima Suenta, purior electro). Toje poemoje daug kartų minimas Lietuvos ir *lituvio* vardas, ryškiai atsispindi du jo pavidalai: *Lietava* ir **Lietva*. Užtinkamos tokios formos³¹:

1. *Litavus* ‘lietuvis’; *Litavus, a, um* ‘lietuviškas’; *Littavia* ‘Lietuva’:

ductorem Litauùm 24, *Litauùm* 26, *Litavos* 26, *Litavis* 27, *cum Litavis* 27, *Litavus miles* 28, *Litavis campis* 29, *Litavi* 29, *Litavis* 35, *Litavis urbes parere iubebis* 36, *factis Litavos super aethera tolle* 36, *Dux Litavus* 40, *hic flatus in Litavis fuit* 42, *Litavis auertite pestem* 43, *Litavos* 47, *Litavis colonis* 48, *Litavi* 49, *Litavis* 49, *Litavis* 50, *Litauùm* 52, *Litavae gentis* 54, *Litavos ad sydera duxit* 54, *ad Litavos gressum propius flectebat ovanter* 54, *iungite res vestras Litavis* 55, *Litavi* 56, *Litauùm* 57, *Litavoque* 58, *Litavosque* 60, *Litauùm* 61, *Litavi* 63, *incurrunt Litavi pedites* 64, *Litavi* 67, *sanguine Litavo* 67, *Litavus* 68, *Litavis* 68, *Litavos* 69, *per Litavos* 70, *Litauùm* 71, *super Litavos agros* 71, *Litavi* 72, *Litavis* 73, *Litavis* 74, *in Litavis* 74, *eques Litauùm* 75, *Litavi* 76, *apud Litavos* 78, *Litavi* 80, *Litauùm* 81 *Litavoque* 84, *in Litavos* 85, *in Litauùm terras* 85, *flos Litauùm* 86, *Litauùm* 88, *a primis Litauùm Ductoribus* 89, *veteri Litavum* 89, *res Litavas* 91, *Littava pubes* 92, *Litavi* 92, *per Litavos campos* 92, *Litavae genti* 93, *Litavique viri* 93, *Litavi* 94, *at Litavi sacrum laeti Paena canebant* 96, *Litavas in oras* 96, *Litavae gentis* 96, *Litauùm* 97, *Litauùm nomen* 97, *Litavos equitare per agros* 97, *at tu spes Litavum* 98, *historiae Litauùm* 98, *turmas Litauùm* 100, *Litauùm* 102, *Litavis* 102, *Litavo* 103, *Litavis* 104, *Litavis jacuistis in arvis* 106, *in Litauùm terris* 107, *Litavorum* 107, *Litauùm* 110, *dignati Litavi* 110, *in medias Litauùm terras, Vilnaeque sub arces* 110, *quis Litavis, Musae, tam saeva incendia terris* 110, *dextra Litauùm* 111, *Litavùm clarissima tellus* 111, *Litavis* 114, *Litavis adjungere rebus* 114, *Litavis* 115, *a Litavis finibus* 115, *Litavum* 121, *Litavi* 121, *in Litavas gentes* 122, *vis Litavùm* 122, *ductoris Litauùm* 125, *Litavos* 127, *Litavosque* 129, *Litauùm tellus* 130, *Litavis* 131, *Litavis* 135, *Litavos* 136, *Litauùm* 138, *Litavae gentes* 139, *Litavos* 141, *spes Litauùm* 141, *res Litavas* 141; *Litavę* 46;

³¹ Skaičiai rodo antologijos puslapius.

magnae Littaviae 86, *Littaviae ductor* 87, *Littaviae* 108, *Littaviae* 112, *annue Littaviae sceptrum* 136;

2. *Litvanus* 'lietuvis'; *Litvanus, a, um* 'lietuviškas'; *Litvania* 'Lietuva':

rem Lituanam 27, *Lituanæ ditionis* 30, *Lituanæ aulae* 35, *tellus Lituana* 39, *Lituane* (voc.) 51, *juvenes Lituanæ robora pubis* 52, *Lituanis* 62, *sanguine Litvano* 68, *Litvani* 72, *Lituanæ cuspidis ictum* 85, *Litvana potentia* 92, *Litvani* 121, *arma Litvana* 123, *aurea condebat Lituanæ saecula genti* 129, *Litvano equiti* 133;

Litvania 24, *Litvania* 24, *dumque armipotens Litvania stabit* 30, *Litvania tota* 61, *Litvania* 68, *Litvania* 138.

Senoji **Lietva* pėdsakai aptinkami Nestoro kronikoje ir gausiuose jos nuorašuose, kur daugelyje vietų užfiksuotas ЛИТВА (бе ъ)³². Tuo būdu senojoje rusų kalboje atsispindėjo visos trys Lietuvos vardo formos: 1) liet. -av- > rus. -ов-, pvz., liet. *lietaviškis* „lietuvis“ (Zietela), *Lietavà* „Lietuva“ (Zietela), sen. rus. ЛИТОВНИКЪ, rus. ЛИТОВЕЦ „lietuvis“; 2) liet. -uv- > rus. ъв, pvz., kai kur Nestoro kronikoje ЛИТЬВА³³ „Lietuva“ < liet. *Lietuva*; plg. dar vengrų-lenkų kronikos *Lituanam*³⁴ „Lietuva“; 3) liet. **Lietvā* > rus. ЛИТВА „Lietuva“; plg. dar Kvedlinburgo metraščio (1009 m.) *Lituae*.

Trejopa Lietuvos vardo priesaga atsispindi latvių vardyne³⁵, plg. *Lietavas* „vienkiemis Gražuose“, *Lietavietis* „laukas Rankoje“, *Lietavnieki* „kaimai: Andrupenėje, Preiliuose, Rėznoje, Viškiuose; vienkiemis Livanuose“, *Lietaunieki* „kaimas Zasoje“ (visi rodo formas *Lietava* pėdsakus); *Lietuvietis* „vienkiemis Krimuldoje“, *Lietuvieši* „vienkiemis Vecgulbenėje“ (rodo formas *Lietuva* žymes; čia pridurtina, kad dabartinėje latvių literatūrinėje kalboje formą *Lietava* pradeda išstumti *Lietuva*); *Lietvietis* „vienkiemis Krimuldoje“, *Lietvieši* „vienkiemis Vėjeje“ (rodo formas **Lietva* pėdsakus).

Kita analogiška tokių trijų senų gretiminių formų grupė yra susijusi su Latvijos vardu ir jo pirmtakais: *Latava* „upė, įtekanti į Šventąją ties Andrioniškiu; kaimas Vikonių apylinkėje“ (> rus. Лотова³⁶), *Latuva* „ta pati upė“ (> rus. Лотъва) ir *Latva*³⁷ (> rus. Лотва³⁸), atsispindintis latvių vardyne³⁹, pvz.: *Latve* „kaimas Dundangoje“, *Liellatva* „vienkiemis Beliavoje“, *Latvite* „upelis Saukoje“; sen. rusų Лотыгола yra kilęs iš latviškos prolytės **Latvigāla*⁴⁰, plg. liet. *Latvīgala* „kaimas Kvetkų apylinkėje“; iš formos *Latva* atsirado *latvis* ir jo tolimesnis vedi-

³² Зг. Указатель к первым восьми томам полного собрания русских летописей, отд. 2, указатель географический, С.-Петербург, 1907;

Полное собрание русских летописей, т. 1, Москва, 1962, р. 4, 11, 153, 301, 421, 448, 469, 471, 483, 491, 503, 510, 511—514, 523, 534, 540.

³³ Зг. Указатель к первым восьми томам..., отд. 2, указ. геогр., С.-П., 1907; plg. К. В ū g a, Rinktiniai raštai, Rodyklės, Vilnius, 1962, p. 337.

³⁴ Pomniki dziejowe polski, wydał A. B i e l o w s k i, t. 1, Warszawa, 1960, p. 495.

³⁵ J. E n d z e l i n s, Latvijas PSR vietvārdi, t. 2, Rīgā, 1961, p. 340.

³⁶ К. В ū g a, Rinktiniai raštai, t. 1, p. 457.

³⁷ „...Kuifšo, Sėlos, Ziėmgalos ir Latvōs (Lātgalos) žemės vardyne“, žr. К. В ū g a, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 245.

³⁸ Plg. К. В ū g a, Rinktiniai raštai, t. 1, p. 457, 462, 528.

³⁹ J. E n d z e l i n s, Latvijas PSR vietvārdi, t. 2, p. 267.

⁴⁰ К. В ū g a, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 629.

nys *latvietis* „latvis“, iš formos *Latuva* kilo *latuvis* „latvis“ (Alūksnėje), *Latuvs mēle* „latvių kalba“⁴¹.

Trejoją pavidalą, matyt, turėjo ir srities vardas *Skalvā* (*Skaluvā*, *Skalavā*), kilęs iš upėvardžio (plg. *Skalvė*, *Skalvys* „Kruojos intakas“), susijusio su veiksmazodžiu *skalauti*. Tokią išvadą galima pasidaryti iš istorinių šaltinių pateikiamų šio žodžio formų: *Scalewo*, *Scalowia*, *Scalowen*, *Schalow*, *Schalouwerlant*, *Schalowe*, *terra Schalvensis*, *terra Schalwera*, *terra Schalwischcensis*, *Schalwenlant*, *Schalweyn*, *Schalwyn*, *Schalwen*⁴².

Kad galimas formų *Lietuva* ir **Lietva* paralelizmas pačioje lietuvių kalboje, be visų aukščiau minėtų argumentų, dar patvirtina šių dienų lietuvių kalbos faktai, sakysim, hidronimai: *Gryžuvà* ir *Gryžvà*, *Mituva* ir *Mitva*, *Vaduvà* ir *Vadvà*, *Týtuva* ir *Týtva*, *Gėluva* ir *Gelvà*, o taip pat bendriniai daiktavardžiai, pvz.: *sietuva* ir *sietva*, *senatuvė* ir *senatvė*.

Visi pateiktieji argumentai leidžia daryti išvadą, kad kraštavardis *Lietuva*, kaip ir kurie-ne-kurie kiti žodžiai, pradžioje lietuvių liaudies šnekamojoje kalboje turėjo tris gretimines lytis: *Lietava*, *Lietuva*, **Lietva*, kurios betarpiškai pateko į latvių kalbą, į raštus, rašytus senąja rusų (baltarusių) ir lotynų kalba.

* * *

Iš kraštavardžio *Lietuvà* atsirado etnonimas (tautovardis) *lietūvis* tokiu pat būdu, kaip iš *Raguvà* – *ragūvis*, iš *Sūduvà* – *sūdūvis*, iš *Šeduvà* – *šedūvis*, iš *Linkuvà* – *linkūvis*. Literatūrinėje kalboje ir daugelyje tarmių šiandien sakoma: *lietūvis*, dgs. *lietūviai*; *lietūvė*, dgs. *lietūvės*; demin. *lietuvaitė*, dgs. *lietuvaitės* (plg. *mergaitės*); demin. (rečiau vartojamas) *lietuviukas*, dgs. *lietuviukai* (plg. *berniukai*). Dabartinėje latvių literatūrinėje kalboje taip pat vis dažniau pradedamas vartoti *lietuvis*, *lietuvju valoda* „lietuvių kalba“, greta su senesnes pilietybės teisės turinčiu *lietuvietis* „lietuvius“, sudarytu kaip *latvietis* „latvis“ ir lietuviškieji: *panevēžietis*, *kaumietis*, *vilnietis*. Įdomu, kad latvių liaudies šnekamojoje kalboje vartojamos gretiminės visų trijų anksčiau minėtų priesagos variantų (-*t-av-*, -*t-uv-*, -*t-v-*) lytis: *lietavietis*, *lietuvietis*, *lietvietis* „lietuvius“.

Kuriose-ne-kuriose lietuvių tarmėse (apie Kapsuką, Jurbarką ir kt.) dažnai galima išgirsti sakant *lietuvys* „lietuvius“, dgs. *lietuviai* „lietuviai“, plg. dar *latvys* „latvis“, dgs. *latviai* „latviai“, *vokietys* „vokietis“, dgs. *vokiečiai* „vokiečiai“.

Aukštaičiai rytiečiai šiandien sako: *lētūvi.s*, *le.tūvi.s*, *letūvis* „lietuvius“ (plg. *Lētuvà*, *Le.tuvà*, *Letuvà* „Lietuva“), o apie Karsakiškį taria net *Lētuvà* „Lietuva“, *lētūvi.s* „lietuvius“.

Iš kraštavardžio *Lietavà* „Lietuva“ Zietelos gyventojai pasidarė etnonimą *lietaviškis* „lietuvius“, pasinaudoję dažna lietuvių kalbos priesaga -*iškis*, plg. *dainaviškis*, *rietaviškis*, *telšiškis*, *priekuliškis*, *klaipėdiškis*.

Vakarų Lietuvoje plačiai žinomas *lietūvininkas* „lietuvius“, kuris lietuvių kalboje turi šitokias formas: *lietūvninkas*, *lietūvinykas*, *lietūvnykas*, *lietūvinikas*, *litūvnikas* (dėl darybos plg. *bitininkas*, *bitninkas*, *bitinykas*, *bitnykas*, *bitinikas*, *bitnikas*; *darbiniškas*, *darbinỹkas*). Tokį entonimo variantą aptinkame jau pir-

⁴¹ J. E n d z e l i n s, Ievads baltu filologijā, p. 49.

⁴² K. B ū g a, Rinktiniai raštai, t. 3, p. 116.

mojoje lietuviškoje knygoje. Mažvydas rašo: „Knygelės pačios bylo lietuvinkump ir žemaičiump“. Jį vartoja K. Širvydas (*lietuwnikas*, Dict. I, 73; III, 154), K. Donelaitis, I. Simonaitytė, Maironis ir kai kurie kiti. Šis žodis seniau buvo labiau paplitęs ir vartotas ne tik vakarinėse, bet ir rytinėse lietuvių žemėse. Iš jo atsirado pavardė *Lietùvinkas*. Iš rytinių žemių jis nukeliavo į latvių rytines tarmes, pasiversdamas *lietavnieks* (dgs. *lietavnieki*), *lietaunieks* (dgs. *lietaunieki*), *litaunieks* (dgs. *litaunieki*) „lietuvis“; plg. dar latvių vietovardžius *Lietavnieki*, *Lietaunieki* ir kt. Šitokios formos žinomos ir Kuržemėje, kur jis atkeliavo, matyt, iš vakarinių lietuvių, iš klaipėdiškių. Iš Rytų Lietuvos jis pateko ir į senąją rusų kalbą, į XIII a. Pskovo ir Naugardo metraščius, persipavidalindamas į *litovnikъ* (dgs. *litovniki*).

Šiandien už Lietuvos TSR ribų pasitaiko dar tokių hibridų, atsiradusių, veikiančių slavų kalboms: *litviokai* (Rodūnė, Pelesa, B TSR), *litvieikai*, *litvėkai* (Zietela, B TSR), *litvykai* (Pelesa, B TSR) ir kt.

Lietuvos ir *lietuvio* šaknies dvibalsis *ie* yra kilęs iš senesnio *ē*. Su Lietuvos vardu slavai turėjo susipažinti dar tuomet, kai patys lietuviai tebetarė *Lētuva*⁴³. Forma *Letava* atsispindi istorinių šaltinių, rašytų įvairiomis kalbomis, pateikiamuose Lietuvos vardo pavidaluose, pvz.: *Letovia*, *Lettowia*, *Lethovia*, *Lettowen*, *Lettow* ir kt. Pažymėtina, kad *Lettow* yra pavartotas ir žymaus XIV a. anglų rašytojo G. Čoserio „Kenterberio pasakojimų“ prologe, minint kryžiuočių žygiuose dalyvavusį riterį:

Ful ofte tyme he hadde the bord bigonne

Aboven alle naciouns in Pruce.

In Lettow hadde he rseyed and in Ruce⁴⁴.

Savo ruožtu *ē* yra atsiradęs iš dar senesnio dvibalsio *ei*, išlikusio latvių kalbos žodžiuose: *leitīs* „lietuvis“, *leitene* „lietuvė“ (dėl priesagos plg. *meitene* „mergaitė; mergina“), *leitiete* „lietuvė“ (plg. *sieviete*), toponimuose: *Leitis* „pieva Vilcenuose; vienkiemiai Pociemoje, Rozėnuose, Rencėnuose“, *Leitene* „bala Duobelėje; pievos Blidenėje, Cėrėje, Kursišuose, Saloje“, *Leišenieki* „vienkiemis Lielrendoje“, o taip pat lietuvių hidronimuose: *Leitē* „Rusnės intakas“, *Leitā*, *Leitys*, *Leitupalis* „Graumenos intakas“. Galimas daiktas, kad latvių *leitīs* išsirutuliojo taip: *leitīs* < **leitīs* < **leitvīs* || **leituvis* (*lietuvis*, *lietuvys*); plg. *pietuvys*, *pietuvis*, *pietvys*, *pietvis* (hidronimas *Pištē* „Babrungo intakas“), *peitvis* ir *pietys* „pietų vėjas“, o taip pat *lietingas* ir *lietvingas* (net *lietwingas* „lietingas“ K. Širvydo Dict. I, 20, 28). Taigi, kaip iš *pietvys* atsirado *pietys*, taip iš **leitvīs* galėjo kilti *leitīs*. J. Endzelyno nuomone, *leitīs* į latvių kalbą atkeliavo iš kuršių.

* * *

Hidronimas *Lietavā* (< **Leitavā*) atsirado iš fiziografinio termino **lietava* „išsiliejančioji (upė)“, kaip hidronimas *Leita*, *Leitē* atsirado iš apeliatyvo **leita* > *lieta*. Iš fiziografinių terminų yra kilę daug toponimų ir hidronimų. Pavyzdžiai: *Kernavė* „miestelis“ sietinas su tos pat formos apeliatyvu *keřnavė* „klampi vieta pievoje, miškuose“, *Raguvā* „miestelis“ su *raguvā* „įdubimas, vandens išneštas griovys ar giliai išvažinėta kelio vieta“, *Sietuvā* „upė, Virvytės aukštupys“ su *sietuvā* „gili

⁴³ K. B ū g a, Rinktiniai raštai, t. 2, p. 151; t. 3, p. 503, 882.

⁴⁴ Heath readings in the literature of England, selected and edited by Tom Peete Cross and Clement Tyson Goode, Boston—London, 1927, p. 140.

upės vieta“ ir kt. Apie darinių *-ava* (*-uva*) semantiką žr. B. Savukyno straipsnį „Dėl M. Rudnickio Galindos, Priegliaus ir Sūduvos etimologinių aiškinimų“⁴⁵. Palyginę abu bendrašaknius upėvardžius (*Lietava* ir *Leita*), matome, kad jų daryba yra nevienoda. Vardų su priesaga *-ava* (*-uva*, *-va*) ir be tos priesagos vartojimo santykis gali būti įvairus. Palyginkime tokius struktūrinius tipus:

1. ta pati upė vadinama abiem gretiminėmis lytimis, pvz.:

Sāmē „Verknės intakas“ || *Samavà* „Verknės intakas“;

2. abejopomis formomis vadinamos skirtingos upės, pvz.:

Ēisra „Kamonos intakas“ || *Ēisrava* „Vilkos intakas“,

Leità „Graumenos intakas“ || *Lietavà* „Neries intakas“;

3. be priesagos – upėvardis, o su priesaga – vietovardis, pvz.:

Sasnà „Šešupės intakas“ || *Sasnavà* „miestelis“,

Sidabrà „Platonio intakas“ || *Sidabravà* „miestelis“;

4. ir upėvardis, ir kraštavardis sutampa, pvz.:

Dainavà „Verdaunios ežero intakas“ || *Dainavà* „kraštavardis“.

Lietavà „Neries intakas“ || *Lietavà* (*Lietuvà*) „kraštavardis“.

Vardai su priesaga *-av-* (*-uv-*, *-v-*) gali būti ne tik *-ō* ar *é-* kamieniai, bet ir *ā-* kamieniai, pvz.: *Kernavē* (*Kernavà*) || *Keřnavas*; *Samavà* || *Samāvas*; *Kanavà* || *Kanāvas*; *Raguvà* || *Rāguvas*. Įdomios paralelės yra: *Leità* ir *Leit̃ys*, **Daina* (*Dainupis*) ir *Daiñys* „ežeras“.

Upėvardžio pirmtakas fiziografinis terminas savo ruožtu atsirado iš veiksmažodžio *lieti*, *lieja*, *liejo*. *Lieti* turi savo variantą *lėti*, *leja*, *lėjo* „lieti“ (vartoja aukštaičiai rytiečiai ir dūkai: Rokiškis, Dusetos, Zarasai, Ignalina, Pelegrinda, Druskininkai, Varėna, Kaniava, Ratnyčia, Leipalingis, Seirijai ir kitur; pažįsta jį kurie ne-kurie žemaičiai: Salantai, Alsėdžiai, Laukuva ir kitur) ir didelį būrį savo giminių, atsiradusių pagal balsių kaitos i-eilės dėsnius: *lietus*, *laistyti*, *laitas*, *atlaja*, *atlasas*, *ilaja*, *ilajai* || *lijo* || *lyti*, *lytus*, *lydyti*, plg. dar latvių *leju*, *lēju*, *liet* „lieti“; *lista*, *lija*, *līt* „lyti“; *lietus* „lietus“; prūsų *pra-lieiton*, *pra-leiton*, *pra-liten*, *isliuns*; sen. sl. *lějō* ir *lějō*, *lějati*, *pralivati*, *liti*; sen. čekų *liú*, *líti* ir *leju*, *leti* ir t.t.⁴⁶

Iš palyginimo atstatome ide. šaknį **lei-*. Tos šaknies yra ir lotynų *lītus*, *lītōris* „jūros krantas, pajūris, t.y. vandens užliejama pakrantės dalis“; žodžio *lītus* ilgasis *ī* rodo, kad jis yra kilęs iš **leitōs*. Kad lotynų *lītus*, *lītōris* yra giminingas su lietuvių *lieti*, tvirtina visi žymieji etimologai: A. Valdė⁴⁷, M. Fasmeris⁴⁸, E. Frenkelis⁴⁹, J. Pokornas⁵⁰. Tą pačią šaknį, etimologų nuomone, turi sen. graikų *ἄλεισον* (< **ἀλειτρον*) „taurelė“, *λείβειν* „lieti, nuliėti“, *λαβάζ* „lašas“, *λοιβή* „gėrimo auka“; gotų *leithu* „vaisių vynos“; tocharų A *lyām* „ežeras“.

⁴⁵ Lietuvių kalbotyros klausimai, t. 6, p. 324, 325.

⁴⁶ J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 7, Bern, 1950, p. 664–665.

⁴⁷ A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, p. 436.

⁴⁸ M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, t. 2, Heidelberg, 1955, p. 46.

⁴⁹ E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, p. 368.

⁵⁰ J. Pokorny, loc. citat.

J. Pokornas ir V. Machekas, remdamiesi senąja lietuvių forma *lėju* „lieju“⁵¹, rekonstruoja antrąjį ide. archetipą šio veiksmažodžio šakniai su ilguoju *ē* (**lēj-*)⁵².

Vadinasi, kraštavardis *Lietuvà* yra senas upėvardžio kilmės žodis, turintis didelį būrį įvairių savo giminaičių.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas,
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1963 m. gruodžio 10 d.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ НАЗВАНИЯ *LIETUVA*

К. КУЗАВИНИС

Резюме

Автор статьи показывает, что название *Lietuvà* „Литва“ и этноним *lietùvis* „литовец“ (мн. *lietùviai*) произошли на основе общей тенденции образования балтийской (соотв. индоевропейской) этнонимии в соответствии с моделью: гидроним → название края → этноним. Само название *Lietuvà* „Литва“ является древним литовским словом. Это название относилось до образования единого Литовского государства (XIII век) к одной из литовских феодальных земель (княжеств), располагавшейся по среднему течению реки Нямунас и по рекам Меркис, Нерис (Вилия), Ширвинта и Швентойи. А с XIII века так стали называть все литовские земли. Название *Lietuvà* „Литва“ произошло от древнего гидронима *Lietavà* > диалект. гибриды *Letāvka*, *Letáuka* (Кейжёнис, Карвелишкяй, Вишнялаукис, Арнотишкес), *Litāvka* (Перелазы; здесь живут местные русские). Формы с суффиксом *-ka* являются новообразованием, появившимся под влиянием славянских языков. Вышеупомянутые формы *Letāvka*, *Letáuka*, *Litāvka* транспонируются автором в современный литовский литературный язык как: *Lietavà*, *Lietáuka*. Эта река является правым притоком реки Нерис (Вилия) и впадает в нее вблизи села Арнотишкес (недалеко от Кернаве, Гелвонай).

Таким образом, река *Lietavà*, *Lietáuka* протекает по территории древней феодальной литовской земли (княжества), носившей название *Lietavà* или *Lietuvà*. Интересно, что эта река как раз и находится недалеко от Кернаве, известного центра этой древней литовской земли.

Опираясь на латышскую топонимику (*Lietavietis*, *Lietuvietis*, *Lietvietis* и др.), литовскую гидронимику (*Tūtava*, *Tútuva*, *Tútva* и др.), рефлексию этих слов в древнерусском языке (литовникъ, Литъва, Литва), на латинские формы *Litavus* „литовец“, *Littavia* „Литва“, *Litvanus* „литовец“, *Litvania* „Литва“ в поэме „*Radivilias*“ литовского поэта XVI в. Я. Радвана и другие источники, автор предполагает, что слово *Lietuvà* в народном литовском разговорном языке имело три параллельных формы: *Lietavà* (ср. в Зетела-

⁵¹ Forma *lėju* yra labai reta — ją beužtinkame kur-ne-kur apie Salamiestį ir K. Širvydo žodyne: III, 150 *leiū*; I, 101 *apteiu*.

⁵² J. Pokorný, op. citat.; V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha, 1957, p. 272.

Дятлово: *Lietavà* „Литва“; *lietaviškis* „литовец“; в латышском языке *Lietava* „Литва“; вышеупомянутый гидроним *Lietavà*, *Lietáuka*), *Lietuvà* (современная форма с более новым вариантом суффикса) и **Lietva* (ср. ещё *Latavà*, *Latuvà* „приток реки Швентой“ и *Latvà* „Латвия“).

Этноним *lietùvis* „литовец“ (мн. *lietùviai*) и его варианты: *lietuvÿs* (мн. *lietuviai*), *lietùvninkas* < *lietùvininkas*, *lietaviškis* и другие произошли от названия края *Lietuvà* и имеют различные суффиксы: *Lietuvà* → *lietùvis*, как *Raguvà* → *ragùvis*, *Šeduvà* → *šedùvis*; *lietùvininkas* (ср. *bitininkas*; *darbiniškas*); *lietaviškis* (ср. *dainaviškis*, *rietaviškis*, *ukmergiškis*, *telšiškis*, *priekuliškis*, *klaipėdiškis*). Латышская форма *leitīs* „литовец“ происходит от **leitvīs* (ср. *rietys* „восточный ветер“ от *rietvīs*; ещё *lietingas* „дождливый“ || *lietvingas*). Латышское *lietavnieks* (> *lietaunieks*) „литовец“ и древнерусское *litovnikъ* (мн. *litovniki*) „литовец“ произошли от литовского *lietùvininkas* (*lietùvinykas*, *lietùvninkas*, *lietùvnykas*, *lietùvnikas*).

Гидроним *Lietavà* (*Lietáuka*) произошел от физиографического термина **lietava* „река, вышедшая из берегов“, который в свою очередь происходит от глагола *lieti* „лить, разливать“ и имеет много родственных слов: лит. *lyti*, *lyja*, *lįjo* „идёт дождь“; *lietus* „дождь“; *lytus* „дождь“; лат. *lītus*, -oris „морской берег, взморье“ из **leitōs* и другие.

URSPRUNG DES LÄNDERNAMENS LIETUVA

K. KUZAVINIS

Resümee

Der Verfasser zeigt, dass der Ländername *Lietuvà* „Litauen“ und sein Ethnonym *lietùvis* „Litauer“ (Pl. *lietùviai*) nach der allgemeinen Tendenz der Bildung der baltischen (bzw. indoeuropäischen) Ethnonymik entstanden ist nach dem Modell: Hydronym → Ländername → Ethnonym. Der Ländername *Lietuvà* ist ein altes litauisches Wort. Mit diesem Namen bezeichnete man vor der Entstehung eines einheitlichen litauischen Staates (XIII. Jh.) ein litauisches feudales Fürstentum, das sich am Mittellauf des Nemunas und an den Flüssen Merkys, Neris, Širvinta und Šventoji gebildet hatte. Vom XIII. Jh. an begann man aber schon alle litauischen Länder damit zu benennen. *Lietuvà* „Litauen“ ist entstanden aus dem alten Hydronym *Lietavà* > dialekt. Hybrid *Letāvka*, *Letáuka* (Keižionys, Karveliškiai, Vyšnialaukis, Arnotiškės), *Litāvka* (Perelozai; hier wohnen altsässige Russen). Die Formen mit dem Suffix *-ka* sind Neubildungen, vom Slawischen beeinflusst. Transponiert man nun die erwähnten Formen in die gegenwärtige litauische Literatursprache, so erhält man die Formen: *Lietavà*, *Lietáuka*. *Lietavà*, *Lietáuka* ist der rechte Nebenfluss der Neris (Vilija) und mündet am Dorf Arnotiškės (unweit von Kernavė, Gelvonai) in die Neris. Also der Fluss *Lietavà*, *Lietáuka* befindet sich auf dem Territorium eines alten feudalen Fürstentums, das man *Lietavà* oder *Lietuvà* nannte, dass heisst, in der Nähe von Kernavė (Kernava), des berühmten Zentrums der alten Litauer.

Gestützt auf die lettische Toponymik (*Lietavietis*, *Lietuvietis*, *Lietvietis* u.a.), die litauische Hydronymik (*Týtava*, *Týtuva*, *Týtva* u.a.), die Widerspiegelung im Altrussischen (литовникъ, Литъва, Литва), die lateinischen Formen *Litavus* „Litauer“, *Littavia* „Litauen“ || *Litvanus* „Litauer“, *Litvania* „Litauen“, die es im Poem „Radivilias“ von J. Radvanus, eines litauischen Dichters des XVI. Jh., gibt, u. a. folgert der Verfasser, dass der Ländername *Lietuvà* in der litauischen Volkssprache drei Nebenformen hatte: *Lietavà* (vgl. im Zietela: *Lietavà* „Litauen“; *lietaviškis* „Litauer“; im Lettischen: *Lietava* „Litauen“; belegtes litauisches Hydronym *Lietavà*, *Lietáuka*), *Lietuvà* (die heutige Form mit der neuen Suffixvariante *-uva*) und **Lietva* (vgl. noch *Latavà*, *Latuvà* „Nebenfluss der Šventoji“ und *Latva* „Lettland“).

Das Ethnonym *lietùvis* „Litauer“ (Pl. *lietùviai*) und seine Varianten: *lietuvjys* (Pl. *lietuviaĩ*), *lietùvninkas* < *lietùvininkas*, *lietaviškis* und andere sind aus dem Ländernamen *Lietuvà* entstanden und haben verschiedene Suffixe: *Lietuvà* → *lietùvis*, wie *Raguvà* → *ragùvis*, *Šeduvà* → *šedùvis*; *lietùvininkas* (vgl. *bitininkas*; *darbiniškis*); *lietaviškis* (vgl. *dainaviškis*, *rietaviškis*, *ukmergiškis*, *telšiškis*, *priekuliškis*, *klaipėdiškis*). Das lettische *leitīs* „Litauer“ ist zurückzuführen auf **leitvīs* (vgl. *pietys* „Südwind“ aus *pietvīs*; noch *lietingas* „regnerisch“ || *lietvingas*). Das lettische *lietavnieks* (> *lietaunieks*) „Litauer“ und das altrussische *litovnikъ* (pl. *litovniki*) „Litauer“ sind entstanden aus dem lit. *lietùvininkas* (*lietùvinykas*, *lietùvninkas*, *lietùvnykas*, *lietùvnikas*).

Das Hydronym *Lietavà* (*Lietáuka*) ist entstanden aus einer physiographischen Benennung **lietava* „über die Ufer gestiegener Fluss“, dieses wiederum aus dem Verb *lieti* „giessen; über die Ufer steigen“ und hat viele verwandte Wörter: lit. *lyti*, *lyja*, *lijo* „regnen“; *lietùs* „Regen“; *lytus* „Regen“; lat. *lītus*, *-oris* „Strand, Gestade“ („Flutgegend“) aus **leitōs* und andere.
